

vésbé a kisebbségbe szorult emberek, sokkal inkább a nemzetközi politikai játéktér szereplői voltak. A helyi lakosság csak megélte, átvészelte a régi állam megszűnését, és többkevesebb örömmel üdvözölte a „sajátjait”. Amit 1944/45-ben a kommunisták kezdtek építeni, az – területi kiterjedését leszámítva – minden tekintetben új állam volt, tehát azt számon kérni ezeken a kisebbségeken, hogy nem szerették a Versaillesban összetákoltt nagy-Szerbiát, akkor sem lehetett volna, ha valóban nemzetközösségben gondolkodik az új politikai vezetés.

De nem abban gondolkodtak, hanem a kommunizmus védőpajzsa alá helyezve magukat elkezdtek fáradozni a régi szerb álmot, a nemzeti-leg homogén ország megvalósításán. Ehhez persze a magyarok és a németek útban voltak. Zentán is. Megkezdődött hát a kollektív retorzió időszaka – lehetőleg akkor, amikor az új rend még nem elég szilárd, a közigazgatás épp csak megkezdte működését, a politikai vezetés pedig még nem tud valódi ellenőrzést gyakorolni.

És ott volt a tetteket elfedő átokszó – „fasiszták” –, amellyel meg lehetett indokolni a sok-sok vajdasági magyar (és német, szerb, horvát, „délsláv”) meggyilkolását, kitelepítésnek csúfolt elűzését és deportálását. És az sem meglepő, ha az áldozatok valamelyikéről bebizonyosodna, hogy valóban náci háborús

bűnös. Mert jogállamot építeni csak jogi eszközökkel lehet, tehát a bűnösöket szabályos és törvényes bírósági eljárás során szabad csak elítélni. Minden más megoldás közönséges vérbosszú...

Szloboda János könyve ennek a folyamatnak a zentai állomását örökíti meg: feltárja, hogyan és miként raboltak ki és pusztítottak el ott magyarokat a zavaros gondolatok vezérelte zavaros fejű emberek.

ÖTVÖS ISTVÁN

(*Kráter Műhely Egyesület, Pomáz, 2005, 364 oldal, 1400 Ft*)

**BANK BARBARA –
ŐZE SÁNDOR:**

**„A német ügy”
1945–1953**

A Volksbundtól Tiszalökhöz

„Világomban körbenéztem – lelke-
met az emberiség szenvedései felse-
bezték. Magamba tekintettem – és
megláttam, hogy az ember nyomor-
úsága az embertől ered” – írta
1749-ben egy barátjának a méltatlanul
elfeledett orosz filozófus, Alek-
szandr Ragyiscsev. Az elmúlt évszázad
történeteit vizsgálva megállapítható,
hogy az előbb idézett mondat mit sem
vesztett aktualitásából. Különösen igaz
ez Magyarországra, ahol az elnyomó
diktatúrák emberek

millióinak életét tették tönkre, nemzedékek sorát tartották létbizonytalanságban. A második világháború befejezése után a megtört nemzet azt gondolhatta, véget értek a megpróbáltatások. Nem így lett. Az újonnan létrejött hatalom az országot ért véráldozat miatt bűnbakot keresett és talált: a Magyarországon élő német kisebbséget. Történt mindez azután, hogy a társadalmi csoportot amúgy is súlyosan érintették az 1944 végétől a lakosságot sújtó belföldi internálások. Sok ártatlan civilt a megszálló szovjet hadsereg fogdosott össze és hurcolt el „málenkij robotra”, szovjet kényszermunkatáborokba. A hadifogságból hazatérő német nemzetiségűek pedig szinte azon nyomban a tiszalöki internálótáborban találták magukat.

A téma feldolgozása a pártállami időszakban tabunak számított, a kutatás kezdete a rendszerváltás körüli évekre tehető. Miután a korábban csak kevesek által vagy egyáltalán nem hozzáférhető hazai forrásanyagok kutathatóvá váltak, egyre többen kezdtek foglalkozni a legújabb kori hazai történelem e területével. E munka gyümölcseként több könyv is megjelent; közéjük tartozik az idén kiadott, Bank Barbara és Óze Sándor által szerkesztett „*A német ügy 1945–1953*” című dokumentumgyűjtemény. A kötet a témakör apró, de annál fontosabb részletét tárgyalja. Elsőként taglalja az 1941-es népszámlálást, továbbá

azt, hogy az erre való hivatkozással, ennek felhasználásával hogyan lépett fel a kommunista politikai rendőrség a német nemzetiség ellen. Már 1945 áprilisában megszülettek a német gazdaságok elleni intézkedések, június végéig ezek harmadát államosították, a német lakosság csaknem felét elűzték otthonából. Mint azt a szerkesztők a könyv elején található tanulmányban megjegyzik, az 1945–1948 közötti időszakban az internálás a törvénytelenések fórumaként funkcionált.

A könyv dokumentumok segítségével bemutatja a tiszalöki ÁVH-s internáló táborban történt eseményeket is. Az 1950 őszére elkészült táborba a következő év februárjában érkeztek meg az első csoportok. Olyan hadifoglyok kerültek ide, akik a Szovjetunióból érkeztek vissza Magyarországra. A hazaérkezetteket az ÁVH Toloncházában „szállásolták el”, majd kihallgatták őket. Ezután az itt tartózkodókra általában internálás, börtön vagy kitelepítés várt. Mint minden kényszermunkatáborban, Tiszalökon is történt zendülés és több szökési kísérlet. A Sztálin halálát követő enyhülés eredményeképpen még 1953-ban szabadulhatott sok internált, de ekkor is történtek a korszakra jellemző abszurd események. A legembertelenebb tábornak számító Recskben is sokak számára véget ért a büntetés. Itt az egyik szabadulásra kijelölt internált elmondta társainak, ha ki-

megy, felveszi a kapcsolatot barátaival, és ha lehet, disszidálni fog. Ezért a kijelentéséért a szabadító bizottság visszatartotta a rabot, aki csak az utolsó csoporttal szabadulhatott. Ez is kiváló példája annak, hogy a táborokban besúgóhálózat működött.

Az olvasó szembesülhet azzal a bánásmóddal, ahogyan a fennálló, magát az emberek szabadítójaként hirdető hatalom kifejezetten „náci” módszerekkel kollektíven háttérbe szorított egy nemzetiséget, csupán annak származása miatt. A magyarországi németiség 20. századi megpróbáltatásainak kutatása mérföldkőhöz érkezett e dokumentumgyűjtemény megjelentetésével.

TULOK PÉTER

(Magyarországi Németek Országos Önkormányzata – Ungarndeutsches Sozial- und Kulturwerk, Budapest–München, 2005, 276 oldal, ármegjelölés nélkül)

GÖMBÖS GYULA:

Válogatott politikai beszédek és írások

Gömbös Gyula személyisége és politikája már életében rengeteg vitát váltott ki. Sokáig úgy tartotta őt számon a történetírás, mint azt a politikus, aki Magyarországon a fasizmust kívánta meghonosítani. Az 1945 utáni Gömbös-kritika fontos

eszköze volt a Horthy-rendszer politikai megbélyegzésének. A 90-es évektől megjelenő Gömbös-értékelések árnyalták személyének megítélését, de a körülötte kialakult vitát nem csitították, hanem ismét előtérbe helyezték. Az Osiris Kiadó gondozásában megjelent műve sokakban felvetette a kérdést: vajon mi indokolja beszédeinek kiadását a Nemzet és történelem sorozatban? Hiszen Gömbös nem volt elméleti ember. Elsősorban politikus volt, és ők, mint tudjuk, beszédekben sokszor inkább eltitkolják valódi gondolataikat a hallgatóság elől. S ahogy a politikai helyzet változik, úgy változtatják meg kijelentéseik tartalmát. A szövegeket válogató Vonyó József történész mégis úgy gondolta, ha látjuk, mit mondott Gömbös, talán a különböző interpretációk alapján róla kialakult kép is megváltozik az olvasóban.

Ki is volt Gömbös Gyula? 1886. december 26-án született Murgán. Anyja német származású, apja nem-es ember. Gömbös jó tanuló, értelmes gyerek. Törést tanulmányaiban a soproni líceum jelentett csak, de miután apja – beadvá derekát a gyermek kérésének – beíratta őt a pécsi honvéd hadapródiskolába, ismét kiváló eredményeket ért el. 1912-ben a nyolc legjobban végzett tanuló egyikeként a vezérkari tiszteket képző bécsi hadiiskolába került. 1914-ben frontszolgálatra ment, 1916-ban sebesülése miatt a közös